

4. Забіла Віктор, Петренко Михайло. Поезії. – К., 1960. – С. 157.
5. Українська душа. – К., 1990.
6. Уланд Л. О романтическом // Литературные манифесты западно-европейских романтиков. – М., 1980. – С. 160.
7. Чижевський Дмитро. Історія української літератури. – Тернопіль, 1994. – С. 359.
8. Українські народні ліричні пісні. – К., 1960. – С. 335.
9. Кьєркегор С. Болезнь к смерти // Кьєркегор С. Страх и трепет. – М., 1998. – С. 272.
10. Шерех Юрій. Третя сторожа. – К., 1993. – С. 46.
11. Новалис. Фрагменты // Литературные манифесты западно-европейских романтиков. – М., 1980. – С. 107.

Л.І.Коткова

Епітетні сполуки в ідіолекті В.Винниченка

Епітет – це поетичне означення, яке підкреслює протиставленість логічному означенню предмета, завдання якого також полягає в тому, щоб конкретизувати уявлення про певний предмет чи явище. Епітети підкреслюють ознаку (колір, форму, якість, властивість тощо) описуваного, найхарактернішу щодо певної життєвої ситуації або художньої мети мовця. Семантика й стилістичні функції епітетів привертала увагу О.Потебні [12], О.Веселовського [4], Б.Томашевського [14], В.Жирмунського [8], В.Ващенко [3], Н.Сидяченко [13], М.Братусь [2] та інших.

Дослідження загальних особливостей функціонування епітета у творчості письменників та функціональної ролі його різновидів є актуальними в сучасній філології. Так, І.Голуб зазначає, що "досі в науці ще не розроблено теорію епітета, немає єдиної термінології, необхідної для характеристики різних видів епітетів" [7, с. 139].

В.Москвін класифікує епітети за способом позначення відповідної прикмети, семантичними параметрами, структурою, рівнем засвоєння мовою, стійкістю зв'язків із означуваним словом, стилістичним забарвленням, кількісними характеристиками, поєднанням із фігурами повтору [10, с. 29–32].

На врахуванні місця епітета в системі семантичних полів інших тропів ґрунтує класифікацію Т.Онопрієнко, М.Братусь використовує поняття "колірний епітет", І.Гулова – "зоровий епітет", О.Воковинський фіксує "алітераційний епітет" [5, с. 29–30].

За ознакою вживаності епітети можуть бути поділені на *загально-мовні* та *індивідуально-авторські* [2, с. 6]. *Загально-мовний* епітет закріплений за предметом у межах певного художнього стилю традиційно, він називає супровідну, канонізовану в межах літературного або індивідуального стилю ознаку предмета. Наприклад, у фольклорній поезії *степ* завжди широкий, *вітер* – буйний, *кінь* – вороний, *орел* – сизокрилий, *море* – синє. Загально-мовний епітет указує на таку характерну ознаку предмета, яка водночас із-поміж інших його рис здається найбільш сталою. Поряд із загально-мовними в широкий ужиток входять *індивідуально-авторські* епітети, які називають рису, що видається характерною в предметі за певних обставин у тому конкретному контексті, у якому про цей предмет згадується. Загально-мовні епітети функціонують у різних стилях літературної мови на відміну від індивідуально-авторських, які є витвором окремого письменника й ознакою його ідіолекту. Такими є і епітети Володимира Винниченка.

Залежно від розташування прикметника щодо означуваного іменника у творчості Володимира Винниченка розрізняємо моделі:

1) епітет вживається в препозиції: *Та й вечір був не дуже морозний, березневий, з подувом якихось незримих весняних зітхань* [II, с. 102]; *А за нею, за муром, розлягався отой самий захоплюючий краєвид: синя височінь неба, фіолетова далечінь обрїю, срібна сталевість Дніпра і щедра, сяйна, золота ласка сонця на всьому* [III, с. 205];

2) епітет у постпозиції: *Кулак і око має дійсно сталеві* [II, с. 284]; *Так, дівчино, люди воліли б мати фізичні кайдани, піти в концтабори, на каторгу, аніж бути в кайданах духовних* [II, с. 240];

3) дистантне розташування епітетних прикметників: *А він сидів і так само мовчки водив очима по розсотуваних за вікном вагона картинах фільму* [II, с. 167]; *І волосся лишилось таке саме золотаве, ніжне, хвилясте, кольору хорошого жовтого масла (трішечки все ж таки тепер посріблене на скронях)* [II, с. 99].

У творах письменника функціонує ціла палітра прикметників-епітетів. За індивідуальними епітетами відразу пізнається авторський стиль, стиль майстра. Серед епітетних сполук, зафіксованих у досліджуваних текстах Володимира Винниченка, функціонально значущими є словосполучення, які формують лексико-семантичне, лексико-асоціативне поле "зовнішність героя".

Аналізові індивідуального стилю Володимира Винниченка присвячені праці Л.О.Науменко [11], В.Б.Білоус [1], Г.П.Лукаш [6] та ін.,

які розглянули принципи мовно-естетичного освоєння світу творчою індивідуальністю. На епітетні сполучення, що є художніми означеннями до зовнішнього портрета персонажів у мовотворчості В. Винниченка, зверталось мало уваги, хоча спостереження над цією категорією художньої семантики, на нашу думку, є досить цікавими.

Аналіз семантики епітетів передбачає вивчення зв'язку між епітетами й означуваними ними дистрибутами. Найактивнішою групою лексем, що стають основою художніх образів, є лексеми оцінної семантики, які містяться в епітетній характеристиці зовнішності персонажів:

– **очі**: Він [Семен Семенович] і очі, й уста, і навіть трохи роздушений ніс мав такі певні в собі, такі спокійно-владні, що не уявлялося, як можна було перечити їм у чому-небудь [II, с. 204]; І з тим самим певним, військовим виразом очей, посмішки, всієї постані він увійшов у парадні двері Міністерства державної безпеки... [II, с. 103]; На губах йому стояла піна, в старих зморшках лежала сажа, полиялі очі блищали гострим, холодним світлом [II, с. 45]; – Крутоноженко? – гостро озирючи його з ніг до голови своїми банькуватими очима, одривисто питає Самоцвіт [II, с. 14]; За ними стояла струнка постань "грецької богині" ... з повною, негрецькою нижньою губкою і ласкавим, майже ніжним виразом "скульптурних" очей [II, с. 202]; Херувим скинув янгольськими очима вгору, подумав, пошукав немов на небі такого вірного партійця, потім опустив їх на землю і тут пошукав [II, с. 282]; ...З плутанини всіх денних асоціацій випливала, як із туману, сива голова Марка з пукатими баньками очей... [II, с. 272]; Тонкий, стрункий, одягнений, як англійський сноб; з темним волоссям, загладженням, як пляшка; з віястими очима, наче два метелики з розгорненими крильцями [II, с. 182]; Дядько прийняв її [Марусю] сухо, гостро глянувши на неї чудно-живими чорними очима, і кивнув підборіддям на стілець [II, с. 175]; Белугін мимоволі на кілька секунд зупинив на рум'яному, майже дитячому лиці її навстіж розгорнених очах свій погляд [II, с. 175]; Там, стоячи одне проти одного, мати й син теж дивились на навислий меч тривожними, напруженими очима [II, с. 143]; Але Іваненко сидів з тими самими широко, вражено відкритими на Белугіна хлопчачими очима й ніби ще чогось чекав [II, с. 105]; Зіна прудко бігала своїми стемнілиці очима й була бліда [II, с. 88]; Темно-сірі похмурені очі уважно ходять од краю до краю рядків, доходять до низу сторінки, вертаються вгору, знову ходять по рядках і раптом застигають, тьмяно-скляні, невидючі [III, с. 254];

– **вуста:** І, сердито насунувши на кучері зелений беретик, тісно стуливши широкі, соковито-дитячі уста, вона рішуче пішла додому [II, с. 182]; І копія [Маруся] привітно посміхалась тими самими соковитими устами і дивилась так одверто, немов розчинила навстіж двері своєї душі [II, с. 175]; І раптом він глянув на Іваненка і легесенький рух посмішки розсунув гумовий розріз його сіро-синюватих уст [II, с. 127]; І губи ті самі, широкосоковиті, з постійним усміхом [II, с. 99];

– **обличчя:** ...І, повернувши до мене своє англійське обличчя, пові розмову знов про Думу, про волю, прогрес, новітніх людей, добро і правду [II, с. 41]; Істоти дивились на гостя, повернувши голови в його бік, і в зарослих тваринних обличчях їх Степанові ввижався той самий вираз, що й у лісових істот, – вираз жаху [II, с. 110]; На ліжку з-під сірого лахміття випиналась якась чужа сива кучма волосся над жовто-пергаментним обличчям... [II, с. 111]; Збоку стояло троє емведистів у формі, в міцних, блискучих чоботях, з револьверами за поясом, з кам'яними обличчями [II, с. 313]; Худі, бліді лиця їх похмурі і болісно-сердиті, очі дивляться кудись у поле за невеличкий лісок, де ховається шлях із села [II, с. 22]; Белугін мимоволі на кілька секунд зупинив на рум'яному, майже дитячому лиці й навстіж розгорнених очах свій погляд [II, с. 175]; Він [отець Євген] весь час якоюсь синенькою ганчіркою (замість хусточки) витирає червоно-іржаве лице, і очі його злякано, витріщено не відривались од начальника, а нижня губа безпорадно, мокро звисала [II, с. 169]; Обличчя жандарів були напружено-злі і теж ніби ображені [II, с. 89]; Лице йому [парубку] було гнівно-завзяте й ображене [II, с. 89]; Всі бачать, як гостреньке, засмалене личко його (Гудзика) щоразу робиться гостріше, губи тоншають і вся невеличка постать іще більше зменшується [I, с. 68];

– **волосся:** Біла печі, коло лави з посудом, стояла жінка, худа, довгоноса, гостроока, з навислими на щокі пасмами брудно-темного волосся [II, с. 214]; ...А посеред нього стояла "богиня" й докінчувала упорядковувати своє ніжно-каштанове волосся [II, с. 166]; Маруся тривожно слідувала за ним і машинально затикала пасма пшенично-го волосся за вухо [II, с. 276]; Заткнула [Маруся] під зелений беретик пасмо золото-пшеничного волосся й чекально виставила на дяда одверті, великі, сіро-зелені батькові очі [II, с. 175]; Особливо випиналось крізь туман чорне, буйне, сильно скудовчене волосся... [II, с. 107];

– **голова:** Леонід один раз зволив навіть схилити до Марусі свою пушкінсько-кучеряву голову на шії гиндика і спитатися її [II,

с. 134]; Раптом Маруся, що теж підвелася, взяла дядя Сергія за плечі і, присунувши свою золотаво-руду голову до його мишачої сірої, тихо спитала... [II, с. 147]; І з такою кудлатою чорною головою, що здавався в шапці, і з довгими козацькими вусами, чисто тобі запорожець у чорній шапці! [II, с. 189];

– щоки: І він [Степан Петрович] тільки обіймає її поглядом та говорить такі компліменти, від яких матово-мармурові щоки Заболотової легесенько й тепло рожевіли [II, с. 184]; ...Їй хотілось сміятись і теж ніжно-ніжно погладить його по бронзовій чудесній щоці, над якою чорним метеликом рухалась вія [II, с. 273];

– ніс: Над вусами горбився великий, теж козацький ніс, а з обох боків його з-під куців чорних брів трошки соромливо, але одверто дивились карі невеликі очі, подібні до зернят підсмаженої кави [II, с. 192]; А дядько з цибулиним носом делікатно взяв чарку в чорні від вугілля пальці... [II, с. 296]; Важкий понурий ніс немов уп'явся в рудуваті вуса [II, с. 142]; Доктор Тіля, близько нахилившись у присмерку, з ніжністю водить сокирчастим носом [III, с. 241];

– вуса: Сергій Петрович зняв руку зі столу і роздумливо почав гладити свої мишачі вусики [II, с. 276]; ... Тонесенька, наймодерніша ниточка вусів над горішньою, трошечки вивернутою, наче для поцілунку наготованою губою; о, цілком підходящий актор без гриму на цю ролію [II, с. 182]; Ілько провів рукою по темних шовкових вусах, підняв гарну свою голову, трохи прищурич чорні, оксамитні очі, виставив вперед високі, дужі груди і всміхнувся [I, с. 26];

– погляд: – Де вони? Де? – гострим, скляним, божевільним поглядом шукали дідові очі [II, с. 50]; Дядько Мишка куснув мишачим гостреньким поглядом рожеве від хвилювання, гарне лице небоги й шамотливо, своїм звичаєм, забігав очима по кімнаті [II, с. 145];

– голос: І нарешті, криво посміхаючись, тихим, рівним, майже безживним голосом проговорив чи то до Заболотової, чи про себе: – Україна [II, с. 167]; І, стиснувши свій кулачок, простягнувши його до маси, перехилилася вперед і сильно-спокійним весело-лютим голосом промовила: – Ми хочемо! Чуєте? [II, с. 93].

Уживаючи у своїх творах епітетні словосполучення на позначення зовнішнього портрета персонажів, В.Винниченко досягає всебічної характеристики стану людини, розкриття її психології. Замість характеристики особи, опису її поведінки використовується епітетна оцінна лексика – художні означення до дистрибутивів очі, обличчя, голос, які стають активними суб'єктами дії.

Виразне протиставлення позитивної і негативної оцінки характерне для епітетів, що характеризують такі дистрибути: 1) *очі: спокійно-владні, скульптурні, янгольські, віясті, чудно-живі, розгорнені* (позитивна оцінка) і *полинялі, банькуваті, пукаті, тьмяно-скляні* (негативна оцінка); 2) *обличчя: рум'яне, майже дитяче, гостреньке* (позитивна оцінка) і *тваринне, жовто-пергаментне, кам'яне, худе, бліде, похмуре, болісно-сердате, червоно-іржаве, напружено-зле, гнівно-завзяте* (негативна оцінка).

Детальний аналіз епітетних сполук із дистрибутом *голос* стосується сили звучання, дзвінкості, емоційного сприймання голосу: *безживний, тихий, рівний, сильно-спокійний, весело-лютий*.

Значення епітетних сполук в ідіюстилі В.Винниченка залежить від внутрішньої форми епітетної назви й семантики дистрибута, від взаємозумовленості сем. У творах письменника епітет розрахований на небуквальне сприйняття, справжня сила його – у створенні багат шарового художньо-естетичного образу. Загальнономвні значення прикметників трансформуються в ідіюстилі: з'являються оказіональні епітетні сполуки (*військовий вираз очей; скульптурні, розгорнені очі; англійське, жовто-пергаментне, червоно-іржаве* обличчя; *пушкінсько-кучерява, мишача голова; сокирчастий, цибулиний ніс; мишачі вуса*), що мають виразну негативну чи позитивну оцінку семантику. Індивідуальний авторський епітет В.Винниченка є органічним продовженням епітета фольклорного, народного. Водночас він неповторний, оригінальний як за змістом, так і за граматичною формою, і характеризує індивідуальну мовну манеру майстра слова. На виборі епітетів позначається гостра художня заостреність авторського стилю, що яскраво засвідчує мовотворчість Володимира Винниченка.

Література

1. Білоус В.Б. Мова драматичних творів Володимира Винниченка у лінгвокультурному аспекті: Автореферат ...канд. ф. н. – Дніпропетровськ, 2007. – 19 с.

2. Братусь М. Структура, семантика і стилістичні функції епітета в художній прозі Івана Багряного: Автореферат ...канд. ф. н. – Київ, 2002. – 16 с.

3. Ващенко В.С. Епітети поетичної мови Т.Г.Шевченка. – Дніпропетровськ, 1982.

4. Веселовский А. Из истории эпитета // Веселовский А. Историческая поэтика. – М., 1989.

5. Волковинський О. Алітераційний епітет (із поетики символізму) // Слово і час. – 2006. – №12. – С. 28–34.

6. Лукаш Г.П. Ономастикон прозових творів Володимира Винниченка: Автореферат ...канд. ф. н. – Дніпропетровськ, 1997. – 17 с.
7. Голуб И. Стилистика русского языка. – М., 1997.
8. Жирмунский В. К вопросу об эпитете // Жирмунский В. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Л., 1977. – С. 355–360.
9. Макарова Т.М. Поняття добра і зла в художньому світі Винниченка-драматурга: Автореферат ...канд. ф. н. – Херсон, 2008. – 20 с.
10. Москвин В. Эпитет в художественной речи // Русская речь. – 2001. – №4. – С. 29–32.
11. Науменко Л.О. Мова ранніх творів Володимира Винниченка. Автореферат ...канд. ф. н. – Київ, 2003. – 20 с.
12. Потебня О. Синекдоха й епітет // Потебня О. Естетика і поетика слова. – К., 1985. – С. 126–129.
13. Сидяченко Н.Г. "Білою повинню стояли гречки" (Індивідуально-авторські епітети М.Стельмаха) // Культура слова. – 1988. – Вип. 35. – С. 8–13.
14. Томашевський Б. Эпитет // Стилистика. – Л., 1983. – С. 195–204.

Джерела

- I. Винниченко В. Краса і сила: Повісті та оповідання. – К.: Дніпро, 1989. – 752 с.
- II. Винниченко В.К. Оповідання. Слово за тобою, Сталіне! Роман. Чорна Рада і Білий Медвідь: П'єса. – К.: Наукова думка, 1999. – 440 с.
- III. Винниченко В.К. Сонячна машина: Роман / Післямова П.Федченка. – К.: Дніпро, 1989. – 619 с.

Т.В.Рудюк

Фразеологічні одиниці із гендерним компонентом у творах Є.Гуцала

Загальновідомо, що функціонування фразеологічних одиниць у канві художніх текстів сприяє задумові автора наочно та образно відтворити думки та почуття, передати ставлення до подій і персонажів, яке у свою чергу не лише продукує формування певних емоційних інтенцій у читачів, а й передусім – можливість простежити унікальність народних традицій, своєрідність життя та побуту, індивідуальність образів українського чоловіка й жінки. Особливо багатую і щедрою в такому контексті є творчість Є.Гуцала, про що В.Дончик зазначає: "Мабуть, тільки Є.Гуцало в нашій літературі міг